

EEN OBJECTIEVE EFFECTRAPPORTAGE VOOR LANDSCHAP

DE WAARDE VAN LANDSCHAP

Bijna iedereen vindt landschap een belangrijk onderwerp in een MER. Maar iedereen is het er ook over eens dat het lastig is een goede beschrijving te geven van de effecten op landschap. Trouwens, wat is landschap eigenlijk, waar houdt het thema op en waar begint cultuurhistorie? Er is dringend behoefte aan een methode die het mogelijk maakt de waarde van landschappen te duiden en de effecten erop te beschrijven. In deze bijdrage is een methode voor een objectieve waardering en effectbeschrijving van landschap weergegeven, die naadloos aansluit op de methode voor cultuurhistorie zoals die is ontwikkeld voor de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed¹. De methode biedt een groslijst aan criteria, die naar eigen inzicht gebruikt kunnen worden voor de waardering en de daaraan gekoppelde effectbepaling.

Diederik Bel en Welmoed Soepboer

De omgang met landschap in MER kent diverse knelpunten. Ten eerste lopen de facetten binnen landschap en cultuurhistorie vaak door elkaar, waardoor aspecten worden vergeten of er juist een dubbel telling plaatsvindt. Ten tweede wordt er niet erg systematisch te werk gegaan, waardoor de kans op het vergeten van belangrijke aspecten in de hand wordt gewerkt. Niemand lijkt duidelijk te kunnen maken hoe je landschap nu precies moet beschrijven, wat goede effectcriteria zijn en hoe deze te wegen. Overigens wordt dit thema ook altijd kwalitatief benaderd, waarmee het ten opzichte van kwantitatieve en meer normatieve thema's veelal het onderspit delft. Ten derde ontbreekt een objectieve methode om de referentiesituatie goed te waarderen, waarmee de ernst van het effect vaak erg subjectief wordt bepaald. Immers, omvang van een effect maal de waarde van het gebied bepaald die ernst. Daarmee wordt het heel lastig om alternatieven onderling op een goede manier te vergelijken voor landschap.

Afbakening

In veel effectrapportages is het onderscheid tussen landschap en cultuurhistorie niet goed gedefinieerd. De thema's landschap en cultuurhistorie zijn ook nauw aan elkaar verwant op bepaalde facetten. Denk daarbij met name aan de historische geografie. In dit artikel gaat het exclusief over landschap. Maar laten we eerst even de beide thema's uiteen trekken. In de

voornoemde handreiking Cultuurhistorie in m.e.r. en MKBA, maar ook in de factsheet 'Cultuurhistorie in m.e.r.' van de Commissie m.e.r. wordt voor cultuurhistorie uitgegaan van het volgende.

Cultuurhistorie is de term die gebruikt wordt voor de combinatie van drie ruimtelijke boven- en ondergrondse wetenschappen:

- historische (steden)bouwkunde: onderzoek van gebouwd erfgoed;
- historische geografie: onderzoek van het cultuurlandschap;
- archeologie: onderzoek van het bodemarchief.

Dit worden wel de 'facetten' van cultuurhistorie genoemd. Cultuurhistorie is het verhaal achter de blauwdruk van een stad of landschap, historische gebouwen en archeologische vondsten.

Landschap houdt zich echter bezig met onze zichtbare omgeving, deels door de natuur gevormd, deels met elementen die de mens erin heeft aangebracht. Voor de beschrijving van het landschap spelen verschillende aspecten een rol, zoals de beleving van het landschap en aardkundige

DE AUTEURS

Diederik Bel (0570 697118, d.bel@witteveenbos.nl) is hoofd sector Milieu, klimaat en energie en a/i groepsleider landschap en cultuurhistorie bij Witteveen+Bos. Hij is tevens hoofdredacteur van Toets. Dr.ir. Welmoed Soepboer (0570 697714, w.soepboer@witteveenbos.nl) is adviseur landschap en cultuurhistorie bij Witteveen+Bos.

¹ Handreiking Cultuurhistorie in m.e.r. en MKBA, 2007, Witteveen+Bos in opdracht van RACM (thans RCE).

Veen(weide)landschap

Besloten landschap

Pingoruïne op de Kampsheide bij Balloo

waarden. De aanwezige landschappelijke waarden in een gebied moeten goed onderbouwd zijn om een objectieve effectbeoordeling te kunnen geven. De basis daarvoor is een beschrijving van de volgende facetten:

- aanwezige landschapstypen met bijbehorende landschapsstructuur;
- ruimtelijk-visuele kenmerken in het landschap;
- (fysisch-geografische) vormen in het landschap².

Landschapstypen

Met landschapstypen worden grotere ruimtelijke eenheden bedoeld, zoals het kleilandschap of het veenlandschap. De landschapsstructuur betreft de patronen in het landschap, zoals wegen, waterlopen, verkaveling.

26 Ruimtelijk-visueel

De ruimtelijk-visuele kenmerken gaan onder meer in op openheid of beslotenheid en zichtrelaties (waaronder de mate waarin men zich kan oriënteren).

Fysische geografie

Fysische geografie (aardkunde) is die richting van de geografie die zich bezighoudt met de bestudering van de fysische of natuurkundige processen die het landschap hebben gevormd. Specifieke landvormen zijn bijvoorbeeld pingoruïnes en kwelderrugsystemen.

Zowel landschap als Cultuurhistorie (met name de historische geografie) zijn gerelateerd aan bodemgebruik (landbouw, natuur). Ook hangen de twee thema's zoals genoemd onderling samen. Bijvoorbeeld, verkaveling speelt een rol in beide thema's. Bij landschap als het gaat om de ruimtelijke structuur, en bij cultuurhistorie als het gaat om het verhaal dat wordt verteld over de ontginningsgeschiedenis. Overlap in de beoordeling moet dus vermeden worden waar dat aan de orde is.

Waardering

Goed, nu over naar de methode voor landschap. Die begint met de waardering van de referentiesituatie. Het waarderen van een Nederlands landschap kan door de 'actuele waarden' met objectieve criteria te beschrijven. Daarnaast zijn aan landschap ook vanuit het beleid waarden toegekend, de zogenaamde statuswaarden. Beide worden in een MER veelal beschreven. Het kan moeilijk zijn om te benoemen wat precies 'waardevol' is aan een landschap en hoe 'erg' gevolgen zijn. Net als bij cultuurhistorie kan de waarde worden bepaald door drie soorten kwaliteiten te onderscheiden:

- beleefde kwaliteit: hoe herkenbaar of zichtbaar is het?
- fysieke kwaliteit: is het nog intact?
- inhoudelijke kwaliteit: wat vertelt het gebied of object?

Hiermee kan de landschappelijke waarde van een gebied of object beter onderbouwd worden, en het effect van het project of plan daarop objectiever beschreven. Daardoor zijn effecten beter af te wegen in een MER.

Landschappelijke structuren

De waarde van de 'landschappelijke structuren' wordt vooral bepaald door: (1) het kenmerkende karakter (bijvoorbeeld kleinschalig coulisselandschap), de gaafheid en de zeldzaamheid van het landschapstype, en (2) de samenhang tussen waarneembare elementen en patronen (kronkelwaardgeul als onderdeel van een kronkelwaard) en vorm en functie (hoge zandrug – es – in gebruik als akkerbouwgebied). In tabel 1 is dit verder uitgewerkt.

Ruimtelijk-visuele kenmerken

Bepalend voor de ruimtelijk-visuele waarde van het landschap is onder andere de samenhang tussen kenmerken als openheid of beslotenheid en zichtrelaties (waaronder oriëntatie). In tabel 2 is dat verder uitgewerkt.

Aardkundige vormen

De waarde van vormen in het landschap wordt bepaald door de mate waarin het natuurlijk systeem als vorm afleesbaar en dus zichtbaar is in het landschap: aardkundige waarden. De beleefbaarheid van reliëf in het landschap wordt gezien als een belangrijk aspect van de landschappelijke kwaliteit (aardkundige of geomorfologische waarden). De mate waarin vormen in het landschap samenhangen kan iets vertellen over de vroegere klimatologische omstandigheden en de wijze waarop dit in het landschap tot uitdrukking kwam. Bij de waardetoekenning moet dus vooral aandacht worden besteed aan de kenmerkendheid, zeldzaamheid, educatieve waarde en samenhang van het object (tabel 3).

De statuswaarde van het gebied wordt bepaald door aanduidingen in het beleid. Wat dat betreft zijn onder meer van belang:

- nationale landschappen (Nota Ruimte), aardkundige monumenten (Nota Landijs);
- gebiedsbehoud en herstel bestaande landschapskwaliteit;
- lokaal beleid (structuurvisies, landschapsbeleidsplannen, bestemmingsplannen en dergelijke).

² Zie onder andere: Inventarisatie aardkundige waarden in Nederland, Koomen A.J.M., 1999, Staring Centrum – Alterra: nr. 689.

Tabel 1. Waarderingscriteria landschapsstructuur

Uitgangspunt	Waarderingscriteria	Parameters
Beleefde kwaliteit	Zichtbaarheid	- zichtbaarheid (beeldbepalende) structuren van het landschapstype - relatie met omgeving (passendheid)
	Herkenbaarheid (identiteit)	- mate waarin structuren herkenbaar zijn - aanwezigheid kenmerkende landschapselementen en -patronen (bepalend voor identiteit van een landschapstype: beelddragers)
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	- mate waarin structuren van het landschapstype in tact zijn - mate waarin oorspronkelijk karakter behouden is (authenticiteit)
	Geconserveerdheid Vervangbaarheid	- mate waarin landschapselementen en -patronen in evenwicht verkeren met de abiotische omgeving - mate waarin structuren vervangbaar zijn
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	- het aantal vergelijkbare landschapstypen c.q. patronen, lijnen, elementen van goede fysieke kwaliteit binnen dezelfde regio ³
	Informativiteit (informatiewaarde)	- betekenis voor de wetenschap - informatie over de natuurlijke (of cultuurtechnische) genese ⁴
	Samenhangendheid (oriëntatie)	- samenhang tussen vorm en functie - samenhang tussen structuren
	Representativiteit	- kenmerkendheid voor / verbonden aan een bepaald landschapstype

Tabel 2. Waarderingscriteria ruimtelijk-visuele kenmerken

Uitgangspunt	Waarderingscriteria	Parameters
Beleefde kwaliteit	Zichtbaarheid	- afwisselendheid (diversiteit aan ruimtelijk-visuele elementen) - waarneembaarheid (beeldbepalende) kenmerken - relatie met omgeving (passendheid) - schaal en maatvoering - licht/donker
	Herkenbaarheid (identiteit)	- mate waarin ruimtelijk-visuele kenmerken herkenbaar zijn - aanwezigheid ruimtelijk visuele kenmerken (bepalend voor identiteit) - dynamiek
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	- mate waarin ruimtelijk-visuele kenmerken in tact zijn - mate waarin oorspronkelijk karakter behouden is (authenticiteit)
	Geconserveerdheid Vervangbaarheid	- mate waarin kenmerken in evenwicht verkeren met de (abiotische) omgeving - mate waarin ruimtelijk-visuele kenmerken vervangbaar zijn
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	- het aantal vergelijkbare kenmerken van goede fysieke kwaliteit binnen dezelfde regio ⁴
	Informativiteit (informatiewaarde)	- betekenis voor de wetenschap - informatie over de natuurlijke of cultuurtechnische genese
	Samenhangendheid (oriëntatie)	- samenhang tussen ruimtelijk-visuele kenmerken (zoals openheid of beslotenheid en zichtrelaties) (oriëntatie)
	Representativiteit	- kenmerkendheid voor / verbonden aan een bepaald gebied

De statuswaarde is een intersubjectieve waardering, toegekend door de overheid. De grote lijst met criteria roept in het begin veelal de zorg op over het gebruik ervan: 'moet ik al die criteria langsgaan?' Langslopen ja, maar ook bepalen nee. Het is bedoeld om objectieve termen aan te reiken voor het bepalen van de waarde van het gebied. Je 'shopt' dus in de lijst met begrippen om je betoog op te bouwen. Een voorbeeld. Een rivierduin in het Land van Maas en Waal is zeer waardevol omdat deze goed zichtbaar is van alle kanten, volledig gaaf is en representatief voor de rivierduinen aan het einde van de laatste IJstijd. Daarnaast zijn rivierduincomplexen van deze omvang uiterst zeldzaam in Nederland. Zie daar, heel eenvoudig. In veel gevallen is het overigens nog eenvoudiger, dan heeft de provincie of gemeente al een waarde bepaald – de statuswaarde dus.

Omvang van effecten

In veel gevallen zal op basis van het voorgaande een indeling worden gekozen van lage of matige, hoge en zeer hoge waarde, kortom een driepuntsschaal voor de waarde van het landschap. Pas als de waarde ook kwantitatief is gemaakt, is ook het effect kwantitatief weer te geven. Immers, de ernst van een effect wordt bepaald door de omvang van de ingreep maal de waarde van het gebied/object. De omvang van een fysiek effect (ha verlies, meters doorsnijding) is veelal goed vast te stellen, maar wat is de kwantitatieve waarde van de referentiesituatie? Daarvoor is geen maat te geven, maar wel kun je aan een bepaalde waarde een vermenigvuldigingsfactor toekennen. Bijvoorbeeld door aan een hoge waarde de factor 3 en aan een lage waarde de factor 1 toe te kennen. Verlies van 2 ha zeer waardevol gebied levert dan $2 \times 3 = 6$ equivalente ha ver-

³ Het begrip regio kan afhankelijk gesteld worden van het detailniveau van het onderhavige besluit (landelijk, regionaal of lokaal).

⁴ Nb. Dit aspect wordt feitelijk meegenomen onder historische geografie en fysieke geografie. De natuurlijke en cultuurhistorische geschiedenis is afleesbaar aan bijvoorbeeld bodemkenmerken, terreinvormen, ontginningspatronen, bouwwerken en levensgemeenschappen.

Tabel 3. Waarderingscriteria aardkundige vormen en gebieden

Uitgangspunt	Waarderingscriteria	Parameters
Beleefde kwaliteit	Zichtbaarheid	- zichtbaarheid reliëf ⁵ - relatie met (natuurlijke) omgeving (passendheid)
	Herkenbaarheid	- herkenbaarheid landschapsvorm - herkenbaarheid fysische geografisch ⁶ landschapstype
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	- mate waarin oorspronkelijk natuurlijk karakter behouden is - mate waarin de natuurlijke vormende processen nog aanwezig zijn
	Geconserveerdheid Vervangbaarheid	- mate waarin natuurlijk landschap in evenwicht verkeerd met de abiotische omgeving - mate waarin aardkundige vormen/gebieden vervangbaar zijn
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	- het aantal vergelijkbare aardkundige vormen of landschapstypen binnen dezelfde regio ⁷
	Informativiteit (informatiewaarde)	- betekenis voor de wetenschap / educatieve waarde - mate waarin het element de sporen toont van zijn natuurlijke ontwikkeling - afleesbaarheid (herkenbaarheid) van de natuurlijke genese van de vorm of het landschap (landschapstype) ⁸
	Samenhangendheid	- mate waarin vormen in het landschap samenhangen, voor zover deze het resultaat zijn van natuurlijke processen in het verleden, kan iets vertellen over de vroegere klimatologische omstandigheden en de wijze waarop dit in het landschap tot uitdrukking kwam
	Representativiteit	- kenmerkendheid voor / verbonden aan een bepaald natuurlijk proces

lies op, terwijl een verlies van 3 ha matig waardevol gebied $3 \times 1 = 3$ equivalente ha verlies oplevert. Zo ontstaan verschillen.

Je kunt de waarde op verschillende aggregatieniveaus bepalen. Apart voor de beleefde, fysieke en inhoudelijke kwaliteit of integraal voor een facet, zoals de aardkundige vormen.

- 28 Om de aardkundige waarde te bepalen, wordt gekeken of de beleefde, fysieke en inhoudelijke kwaliteit laag (score 1), hoog (score 2) of zeer hoog (score 3) is. Dit kan eventueel door de waarde per kwaliteit te bepalen aan de hand van relevante waarderingscriteria (tabel 4a), met wederom een score van 1-3 per criterium (laag-hoog) en daarna de scores per kwaliteit op te tellen (tabel 4b). Is de optelsom dan bijvoorbeeld een score 5 (beleefde kwaliteit laag, hoge fysieke kwaliteit en hoge inhoudelijke kwaliteit: $1+2+2$), dan is het aardkundig waardevol (vermenigvuldigingsfactor 2).

Effecten op landschap

Als bekend is wat de waarde is van de uitgangssituatie voor de drie facetten (integraal dan wel per kwaliteit), moet de omvang van het effect bepaald worden. Grosso modo zijn er vier typen effecten aan de orde: verstoring, doorsnijding, vernietiging/versterking en verdroging/vernatting. Door ingrepen in het landschap kunnen de (gebieds)waarden veranderen. De veranderingen kunnen zowel positief (waarde neemt toe), neutraal (waarde blijft gelijk), als negatief (waarde neemt af) zijn.

Het gaat dus om veranderingen van gebieden of objecten met kenmerken de aardkundige patronen (bijvoorbeeld oeverwallen) en bijbehorende elementen in het landschap (strang). Het gaat dus om de verandering van waardevolle landschappelijke structuren (bijvoorbeeld samenhang elementen, lijnen en patronen binnen landschapstype).

Het gaat dus om de verandering van de ruimtelijk-visuele structuur met de

belangrijkste beeldbepalende of structurende elementen zoals karakteristieke open ruimten, wegenstructuren en (laan)beplantingen.

De effecten uitdrukken in de juiste eenheid (parameter) blijft belangrijk. Bij verstoring gaat het veelal om areaal (bijvoorbeeld ha), bij doorsnijding om afstanden (bijvoorbeeld meters), en bij vernietiging en verdroging/vernatting om aantallen (aantal objecten) of areaal (verlies van ha).

Interessant hierbij is hoe het 'terugbrengen' van bijvoorbeeld historische geulen gewaardeerd moet worden, als de historische geul niet precies op die plek teruggebracht kan worden, maar bijvoorbeeld circa 10 meter ernaast (in verband met huidige laagste punt). Feitelijk blijft de inhoudelijke kwaliteit dan beperkt, maar kunnen de beleefde en fysieke kwaliteit wel toenemen in waarde.

Schaalniveau en onderzoekslast

De vraag is natuurlijk of deze methode toepasbaar is bij meer strategische vraagstukken (planMER voor rijksstructuurvisie) of juist meer bij concrete vragen (besluitMER voor een gemeentelijk bestemmingsplan). Het antwoord is dat ze voor beiden geschikt is. Alleen kan in het ene geval worden volstaan met een beschrijving en waardering op het niveau van bijvoorbeeld landschapstypen (onder andere zandgebied of zeekeigebied), en moet er in het andere geval een nadere uitwerking of specificatie van de kenmerken worden toegepast (bijvoorbeeld esdorpenlandschap van het noordelijk zandgebied of terpdorpen van het noordelijk zeekeigebied).

Daarmee is de onderzoekslast op strategisch niveau (ondanks het grotere gebied) ongeveer gelijk aan die bij het concrete niveau. Daar komt bij dat voor een goede waardering het niet nodig is alle criteria toe te passen, maar daarvoor kan de groslijst worden gebruikt om de belangrijkste zaken te identificeren die de waarde bepalen: gaat het om de zichtbaarheid van de kronkelwaard langs de

⁵ Bijvoorbeeld een rivierdonk die zichtbaar is of die geheel door klei bedekt is.

⁶ Fysische geografie of natuurkundige aardrijkskunde is die richting van de geografie die zich bezighoudt met de bestudering van de fysische of natuurkundige processen die het landschap hebben gevormd.

⁷ Het begrip regio kan afhankelijk gesteld worden van het detailniveau van het onderhavige besluit (landelijk, regionaal of lokaal).

⁸ De kenmerkende terreinvormen zijn ontstaan onder invloed van wind (duinen, donken, dekzandruggen) en water (kleivlakten en stroomruggen, geulen) en deels door planten (veen). In het kader van grootschalige ontginningen, ruilverkavelingen, afgravingen en egalisaties ten behoeve van bebouwing en wegaanleg is veel van de oorspronkelijke vormen verdwenen. Verspreid door het hele land zijn toch nog veel restanten ervan te vinden.

Tabel 4a. Waarderingsschaal voor beleefde kwaliteit

Waardeschaal	Gemiddelde waardering	Waarderingcriteria	
		Zichtbaarheid	Herinnerbaarheid
Lage beleefde kwaliteit (1)	1-2	1	1
Hoge beleefde kwaliteit (2)	3-4	2	2
Zeer hoge beleefde kwaliteit (3)	5-6	3	3

Tabel 4b. Integrale waarderingsschaal voor aardkundige vormen / gebieden

Waardeschaal	Gemiddelde waardering	Kwaliteiten		
		Beleefde kwaliteit	Fysieke kwaliteit	Inhoudelijke kwaliteit
Aardkundig matig waardevol (1)	1-3	1	1	1
Aardkundig waardevol (2)	4-6	2	2	2
Aardkundig zeer waardevol (3)	7-9	3	3	3

Tabel 5. Beoordelingskader landschapsstructuur

Facet	Effect	Criterium
Landschapsstructuur	Verstoring	- verandering beleefde kwaliteit van de landschapsstructuur door visuele hinder;
	Doorsnijding	- verandering samenhangendheid van de landschapsstructuur;
	Vernietiging/ versterking	- verandering van de fysieke kwaliteit van de Landschapsstructuur; - verlies inhoudelijke kwaliteit: m.n. zeldzame, informatieve en representatieve landschapsstructuren;
	Verdroging/ Vernatting	- verandering in de conservering van de landschapsstructuur.

Tabel 6. Beoordelingskader ruimtelijk-visuele kenmerken

Facet	Effect	Criterium
Ruimtelijk-visuele kenmerken	Verstoring	- verandering beleefde kwaliteit van de ruimtelijk-visuele kenmerken door visuele hinder;
	Doorsnijding	- verandering samenhangendheid van de ruimtelijk-visuele kenmerken;
	Vernietiging/ versterking	- verandering van de fysieke kwaliteit van de ruimtelijk-visuele kenmerken; - verlies inhoudelijke kwaliteit: m.n. zeldzame, informatieve en representatieve ruimtelijk-visuele kenmerken;
	Verdroging/ Vernatting	- verandering in de conservering van de ruimtelijk-visuele kenmerken.

Tabel 7. Beoordelingskader aardkundige vormen en gebieden

Facet	Effect	Criterium
Aardkundige vormen en gebieden	Verstoring	- verandering beleefde kwaliteit van aardkundige vormen in het landschap door visuele hinder; - verandering van de fysieke kwaliteit van aardkundige vormen in het landschap door recreatiedruk;
	Doorsnijding	- verandering samenhangendheid van aardkundige vormen in het landschap;
	Vernietiging/ versterking	- verandering van de fysieke kwaliteit van aardkundige vormen in het landschap - verlies inhoudelijke kwaliteit: m.n. zeldzame, informatieve en representatieve aardkundige vormen in het landschap;
	Verdroging/ Vernatting	- verandering in de conservering van aardkundige vormen in het landschap.

Lek bij Vianen; gaat het vooral om het verhaal dat deze vertelt over de ontstaansgeschiedenis, of is het nu juist het schoolvoorbeeld omdat de kronkelwaard nog helemaal gaaf is en er samenhang is met oeverwallen en dergelijke? Zo kan het systeem op een juist niveau worden gebruikt en dat bepaalt dan ook of een bepaalde ingreep wel of geen effect heeft. Een kleine vergraving van een gaaf aardkundig monument bijvoorbeeld betekent dat de (museale) waarden geheel verloren gaan; immers deze hingen samen met de gaafheid. Hangt de waarde meer samen met de zichtbaarheid, zoals bij een oeverwal, dan is de daling van de waarde pas groot als het zicht erop ontnomen wordt.

Tot slot

Bij een effectbepaling is het van belang dat er onderscheid kan worden gemaakt tussen alternatieve ingrepen voor het betreffende aspect of thema (in casu landschap) op het niveau waarop de besluitvorming plaatsvindt. Het niveau waarop de beschrijving en waardering plaats moet vinden wordt hierdoor bepaald: er moet zodanig worden gespecificeerd dat er onderscheid mogelijk is. Een goede waardering maakt het vervolgens mogelijk schijnbare appels met peren te vergelijken (bijvoorbeeld een verlies van ha van het unieke potkleilandschap bij Leek, versus een verlies van het veel voorkomende veenontginingslandschap aan de oostkant van het plangebied). Dit maakt het voor bestuurders mogelijk ook op basis van landschap goed onderbouwde keuzes te maken.

Dit artikel laat zien hoe de methodologische onderlegger voor de effecten op landschap er uit kan zien. Deze systematische aanpak, de verantwoording van hoe de methode in het project is toegepast, zal veelal in een achtergronddocument of bijlage een plek krijgen. De conclusies komen dan in het hoofdrapport terecht. Daarna komt er een andere vaardigheid aan te pas, namelijk die om op eenvoudige wijze uit te leggen wat vanuit landschappelijk oogpunt de belangrijkste verschillen tussen de alternatieven zijn. Wetenschappelijke termen zijn dan niet toereikend, wel een flinke dosis taalgevoel en didactische vaardigheid. ■